

ЦЕРКВА

фр. eglise, *пол.* kościół, *рос.* церковь.

Лексикографовані значення:

1) релігійна організація духівництва і віруючих, об'єднана спільністю вірувань і обрядовості (СУМ, 11);

2) християнська релігійна спільнота, встановлена Ісусом Христом, загал віруючих, що творять одну пільноту (УСЕ);

3) будівля, в якій відбувається християнське богослужіння (СУМ, 11; УСЕ).

Контекстні значення:

у сучасному суспільно-політичному дискурсі це поняття найчастіше функціонує зі значенням «релігійна організація духівництва і віруючих, об'єднана спільністю вірувань і обрядовості»: Президент зустрівся у Стамбулі із Вселенським патріархом Варфоломієм I, повідомивши, що «українське суспільство чекає на створення єдиної Помісної православної церкви» УМ 2005.11.01; два патріархи – Володимир (УПЦ КП) і Димитрій (УАПЦ) – були вже близькі до того, аби з'єднатися в одну Церкву [...] На жаль, патріарху Володимиру не вистачило років для життя УМ 2005.10.01

Колокації та ідіоми:

канонічна (неканонічна) церква; церква православного (греко-католицького, латинського) обряду; християнська церква, (помісна) православна церква

Англійська (Кальвініська, Лютеранська) церква

Вселенська церква

Українська Автокефальна Православна Церква (УАПЦ)

Українська Православна Церква Київського Патріархату (УПЦ КП)

Українська Грекокатолицька Церква (УГКЦ)

Суміжні поняття: релігія; віра, віросповідання; Бог.

Спільнокореневі слова: церковний *прикм.*, церковник, церковниця, церковно...: церковнопарафіяльний *прикм.*, церковноприходський *прикм.*, церковнослов'янськ., церковнослов'янський *прикм.*, церковнослужитель.

Вікторія Іващенко, к. філол. н.*

Інститут української мови НАН України (Київ)

УДК 811.161.2+81'373:001.4

МАТЕРІАЛИ ДО СЛОВНИКА-МІНІМУМУ ОСНОВНИХ ТЕРМІНОПОНЯТЬ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ СЕМАНТИКИ

У статті пропонуємо перелік та визначення основних метапонять, за допомогою яких можна описати такі лінгвістичні об'єкти, як *концепт* та *концептосфера*, враховуючи лише лексико-семантичний рівень їх актуалізації. Пропонований словник-мінімум містить як уже відомі (однак в окремих випадках децю переосмислені та дефінітивно оновлені) у цій галузі лінгвістичного знання термінопоняття, так і введені автором новотвори.

Посилений інтерес науковців до такої універсалії, як *концепт*, спричинив формування на стику лінгвокультурології та когнітивної лінгвістики нової галузі лінгвістичних досліджень – *лінгвістичної концептології* (*лінгвоконцептології*), основною одиницею якої є *лінгвоконцепт* (*лінгвокультурний концепт*) – вербалізований смисл. Оформлення лінгвоконцептології в самостійну лінгвістичну дисципліну ініціюють наукові праці С. Аскольдова, Дж. Лаффала, Р. Павільоніса, О. Кубрякової, С. Нікітіної,

* © В. Іващенко, 2006

Р. Джекендоффа, Л. Барсалоу, Дж. Фодора, В. Колесова, С. Жаботинської, Д. Лихачова, Н. Арутюнової, В. Дем'янка, А. Вежбицької, О. Бабушкіна, В. Карасика, Г. Слишкіна, Ю. Степанова, Ж. Дельоза, Ф. Гваттари, З. Попової, І. Стерніна, О. Селіванової, С. Воркачова, М. Красавського, Т. Космеди, В. Маслової, В. Красних, І. Голубовської, В. Кононенка, В. Жайворонка та ін.

Будь-який об'єкт дослідження вимагає вироблення спеціального термінологічного апарату для його метаопису. Сьогодні метамова опису-моделювання концептуальних структур лише формується, її метаодиноці вимагають свого уточнення, визначення й систематизації, оскільки в наукових працях вживаються непослідовно та ще й в різний спосіб осмислення. Саме пошук такої мови, через посередництво якої може бути описаний той чи інший концепт, як зазначає О. Селіванова [5: 124–125], стає актуальним для всіх концептуальних досліджень. У сучасних наукових працях така мова кваліфікується як *“поняттєва” метамова* [7: 191]. В. Руднєв та Л. Новиков називають таку структуру мовою *“другого рівня”*, або *“надмовою”*, яка, на відміну від *“мови-об'єкта”*, будується як термінологічна система [4; 3: 21–25].

Намагання науковців розв'язати цю проблему, особливо в напрямі пошуку спеціальної мови для опису власне нових лінгвістичних об'єктів, що стали такими в результаті оформлення нових напрямів наукових досліджень у лінгвістиці, зумовлює появу термінів-неонімів, а також запозичених термінів із суміжних галузей знань та впровадження їх у метамову вітчизняного мовознавства. Це проблема, з якою зустрічаються фахівці в усіх гуманітарних науках, що важко піддаються формалізації. Тому метамова в цих галузях знання (і в лінгвістиці зокрема) – це, за визначенням В. Руднєва, та сама природна мова [4] і водночас дещо відмінна від неї.

Нас цікавить лише один аспект цієї проблеми – пошук метапонять, за допомогою яких можна було б описати такі лінгвістичні об'єкти, як *концепт* та *концептосфера*, враховуючи лише лексико-семантичний рівень їх актуалізації. У сучасному мовознавстві спеціально окресленої та систематизованої організації таких понять поки що немає. Деякі термінопоняття, щоправда, у контексті сучасної лінгвістики загалом, і когнітивної лінгвістики зокрема, частково засвідчені в *“Кратком словаре когнитивных терминов”* (за ред. О. Кубрякової, 1997), енциклопедичному словнику *“Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики”* І. Штерн (1998), у навчальному посібнику В. Маслової *“Введение в когнитивную лингвистику”* (2004) та термінологічній енциклопедії О. Селіванової *“Сучасна лінгвістика”* (2006) [1; 2: 30–35; 6; 7].

“Краткий словарь когнитивных терминов” (за ред. О. Кубрякової, 1997) – одна з перших спроб окреслити коло термінопонять когнітивної лінгвістики (зафіксовано 126 терміноодиноць, розроблено 77 словникових статей) і в цьому контексті термінопонять концептуальної семантики (близько 40 термінів). До останніх можна віднести, наприклад, такі термінопоняття, як **асоціація, базовий рівень категоризації, сприйняття, знання, і-мова / е-мова, інформація, категоризація, категорія, когнітивна діяльність, когнітивна метафора, когнітивна модель, когнітивна семантика, когнітивна система, когнітивний розвиток, когніція, концепт, концептуалізація, концептуальна система або структура, ментальний лексикон, ментальна мова, модуль, параметризація, розуміння, пропозиційні моделі / структури, пропозиція, репрезентація, ментальна репрезентація, референція, семантична сітка, скрипт, спільне (загальне) знання, стереотип, схема, сценарій, фрейм** та ін. Термінологічні одиниці в цьому словнику подаються кількома мовами: російською, англійською, в окремих випадках німецькою та французькою. Словникові статті містять розгорнутий опис лінгвістичного об'єкта із посиланнями на джерела інформації [1].

Енциклопедичний словник І. Штерн *“Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики”* (1998) так само, як і попередня лексикографічна праця, презентує не лише

традиційні лінгвістичні реалії, що успішно розвиваються в нових наукових парадигмах, а й актуальні поняття молодих дисциплін сучасної лінгвістики, що почали формуватися в другій половині ХХ ст. на перетині лінгвістики з іншими (гуманітарними, точними та природничими) галузями знань. З-поміж 300 терміноодиниць, зафіксованих у словнику, близько 80 – презентують термінологічний апарат когнітивної лінгвістики, серед яких до основних термінопонять концептуальної семантики можна віднести такі: **асоціація, гештальти лінгвістичні (мовні), енциклопедичне знання, епістема, загальне (спільне) знання, знання, знання про реальність, знання стереотипів, знання сценарію, знання сцени, знання фрейму, значення та смисл, картина світу мовна, категоризація, когнітивна структура, концепт, концептуальна структура, концептуальний граф, ментальна структура, ментальний лексикон, ментальні репрезентації, метафора когнітивна, примітиви семантичні, пропозиція, репрезентація знань, семантична сітка, смислу моделювання, сценарії та плани, фрейм, фреймова семантика, фреймове знання та ін.** Вибрані лінгвістичні реалії подаються чотирма мовами – українською, російською, англійською, німецькою, та описані в статтях двох типів – з розгорнутим (топіковим) та стислим (дефініційним) викладом змісту цих реалій. Статті обох типів супроводжуються інформацією про парадигмальну або дисциплінарну належність терміна; списком референцій, які відтворюють логіко-поняттєві зв'язки в енциклопедичному просторі; списком літератури [7].

У навчальному посібнику В. Маслової “Введение в когнитивную лингвистику” (2004) також йдеться про термінологічну систему когнітивної лінгвістики. Дослідниця зазначає, що вона характеризується не стільки новими термінами, скільки уточненими й уніфікованими термінами, що як такі вже функціонують у лінгвістиці або запозичені з інших наук. До ключових термінів цієї лінгвістичної дисципліни дослідниця відносить близько 20 одиниць, окремі з яких стисло визначає й подає у вигляді невеличкого словничка. З-поміж них вирізняються й термінопоняття власне концептуальної семантики, а саме: **гештальт, знання, картина, категоризація, когніція, когнітивна база, концептуалізація, концептуальна система, концепт, концептосфера, ментальність, схема, сценарій (скрипт), фрейм** [2: 29–35].

Термінологічна енциклопедія О. Селіванової “Сучасна лінгвістика” (2006) містить визначення 1290 термінопонять і традиційних, і новітніх лінгвістичних галузей. Особливу увагу приділено термінології маргінальних мовознавчих дисциплін, у тому числі й термінології когнітивної лінгвістики, яка нараховує 140 основних термінів цієї галузі лінгвістичного знання. До термінопонять концептуальної семантики в цьому масиві зареєстрованих одиниць можна віднести такі: **архетип, асоціація, внутрішній лексикон, вузол, гештальт, граф, екстралінгвальна інформація, енциклопедичне знання, знання, ідеалізована когнітивна модель, інтеріоризація, інформація, категоризація, колективне позасвідоме (безвідоме), концепт, концептуалізація, концептуальна картина світу, концептуальна система, концептуальний аналіз, концептуальний граф, ментальна мова, ментальний лексикон, ментальний простір, ментально-психонетичний комплекс, метамова, мовна картина світу, наївна картина світу, наукова картина світу, почуття, пропозиція, прототип, профілювання, скрипт, стереотип, структури репрезентації знань, схема, схемата, сценарій, фрейм** та ін. У словникових статтях у деяких випадках подано етимологію термінів, хронологію виникнення й розроблення понять, аналіз дискусійних питань і ключових проблем відповідних мовознавчих дисциплін; сучасний стан дослідження, головні ознаки й типи представлених лінгвістичних реалій; їхні синонімічні й антонімічні кореляти, англійські еквіваленти [6].

У нашій статті пропонуємо перелік та визначення як уже засвідчених у наукових працях та лексикографічних джерелах з когнітивної лінгвістики, однак дещо

переосмислених, уточнених та оновлених, так і власне нових термінопонять концептуальної семантики, що їх пропонує автор лінгвістичної розвідки. Авторські новотвори маркуюмо значком * (одна зірочка); переосмислені та доосмислені термінопоняття, що їх уже фіксують лексикографічні джерела з когнітивної лінгвістики, – значком ** (дві зірочки); визначені та скореговані автором термінопоняття, що спорадично вживаються в лінгвоконцептологічних дослідженнях, – значком *** (три зірочки); запозичені автором з інших галузей знання та адаптовані до лінгвоконцептології термінопоняття – значком **** (чотири зірочки); авторські терміні-варіанти до вже існуючих у когнітивній лінгвістиці – значком ***** (п'ять зірочок). Визначення термінопонять подаємо стисло; у тих випадках, де це необхідно, після дефініції зазначаємо синоніми, квазісиноніми та гіпероніми з метою показати системні зв'язки між термінопоняттями та узгодити між собою термінопоняття, що вживаються на позначення того самого в різних наукових дослідженнях.

Отже, за вихідні (ключові) для словника металінгвістичного опису концепту vs концептосфери з огляду на лексико-семантичний рівень їх актуалізації беремо терміни:

АБСТРАКЦІЯ** – 1) мисленневий образ (поняття) вищого, ніж попередній, рівня узагальнення, відносно усталений та незалежний від ситуативних змін; ментально-мовний образ класу об'єктів, що має різнорівневу природу, абстрактне поняття як результат абстрагування; 2) поняття, що виявляє себе через сукупність квазіпонять.

АБСТРАГУВАННЯ**** – уявне (в думках) відокремлення одних (окремих) аспектів явищ чи властивостей предметів від інших; процес виявлення абстракцій.

АРХЕТИП [КОЛЕКТИВНОГО НЕСВІДОМОГО] *див. [ОБРАЗ-] АРХЕТИП.*

АСОЦІАЦІЯ – тимчасовий психосемантичний зв'язок у свідомості людини між двома й більше психічними явищами (ментальними та ментально-мовними образами – відчуттями, уявленнями, почуттями, думками тощо), а також їхніми позначеннями в мові, що відображає зв'язок між тими чи іншими об'єктами навколишнього світу, внаслідок якого одне психічне явище викликає інше; смисловий зв'язок.

ВЕРБАЛІЗАТОР*** – будь-яка знакова одиниця мови, що репрезентує концептуальні структури.

ВІДЧУТТЯ**** *див. [ОБРАЗ-]ВІДЧУТТЯ.*

ВНУТРІШНІЙ ЛЕКСИКОН *див. МЕНТАЛЬНИЙ ЛЕКСИКОН.*

ГЕШТАЛЬТ *див. [ОБРАЗ-]ГЕШТАЛЬТ.*

ГНОСЕМА* – латентний елементарний смисл як фактор пізнання фрагмента дійсності, який ще не оформився в енграму пам'яті, тобто не сформувався як квант знання.

ГОРИЗОНТ**** – співприсутність у сприйнятті того, що не дано в дійсності, і того, що дійсно презентується.

ДЕРЕВО КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ЗАЛЕЖНОСТЕЙ – сітка смислових зв'язків, модель системно-структурної взаємодії елементарних фрагментів знання між собою.

ДОМЕН**** *див. КОНЦЕПТОСФЕРА.*

ЕКОЛОГЕМА* – осмислення особливостей екологічної ситуації, у якій проживає етнос.

ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ – інформація про самого себе та довкілля, дійсність, її явища, ознаки, факти і т. ін., протиставлена власне лінгвістичній інформації, тобто інформації про мову, її систему, організацію, закономірності функціонування тощо.

ЕЛЕМЕНТАРНИЙ ОБРАЗ* *див. [ОБРАЗ-]ВІДЧУТТЯ.*

Е-МОВА (ЕКСТЕРІОРИЗОВАНА МОВА) – артикульована та експлікована в графічних знаках мова.

ЕМОТЕМА* – елементарний смисл, що інтеріоризує стале відношення (об'єктивне або суб'єктивне) між людиною (групою людей) і об'єктом, яке виникає на базі її (їх) соціальних / матеріальних та духовних потреб і репрезентується у формі емоційного тону вражень (згадки про щось приємне чи неприємне, що має соціологізований

характер), власне емоцій або почуттів – емоційних процесів, станів, а також загальних настанов особистості (емоційних констант) як емоційного переживання, що досягає найвищого ступеня узагальнення. Синонім: *емоційний компонент змістової (ціннісно-сміслової) структури концепту*.

ЕМОЦІЙНИЙ ОБРАЗ**** – випереджувальне відображення – оцінювання соціального та особистісного смислу навколишніх предметів і явищ, їх відповідності потребам людини, що слугує засобом регуляції стосунків між людиною та довкіллям.

ЕНГРАМА (СЛІД) ПАМ'ЯТІ**** *див. МНЕМІЧНИЙ ОБРАЗ.*

ЕНЦИКЛОПЕДИЧНЕ ЗНАННЯ – найістотніші відомості з усіх галузей знань або максимально повні відомості з якої-небудь однієї галузі знання, якими не володіють пересічні мовці.

ЕТНОЛОГЕМА* – осмислення етнічних особливостей світосприймання, світовідчуття та світобачення, що виявляють себе в психічному складі етносу / нації, структуруючись у таких його мікрокомпонентах, як етнічна / національна самосвідомість (етнічне самоусвідомлення / національна самоідентифікація), ідея, настанова, етнічне / національне почуття, етнічний / національний характер, темперамент, етнічні / національні звичаї, традиції. Синонім: *етнокомпонент змістової (ціннісно-сміслової) структури концепту*.

ЗМІСТ / ЗМІСТОВА СТРУКТУРА КОНЦЕПТУ* – спроектована на окремо взятий фрагмент дійсності через посередництво мовної особистості множинність елементарних смислів (когнітеми, [лого]епітеми, гносеми, емотеми, конатеми, ідіологеми, соціологеми, етнологеми, лінгвокультуреми, топогеми, екологгеми, ідеологеми, міфологеми тощо), що існують у свідомості тієї чи іншої соціокультурної спільноти у формі сконденсованого смислового етимона – “сміслу-цінності”. Синонім: *ціннісно-смісловова структура концепту*.

ЗНАННЯ – селективна, упорядкована в певний спосіб пізнання інформація про світ, соціум та самого себе.

ІДЕОЛОГЕМА*** – осмислення особливостей ідеологічних, а разом із ними й економічних, політичних, релігійних, правових та ін. чинників, які утворюють світоглядну систему настанов та орієнтацій у життєвій і творчій діяльності етносу. Синонім: *ідеокомпонент змістової (ціннісно-сміслової) структури концепту*.

ІДІОЛОГЕМА* – елементарний смисл, що інтеріоризує особистісний досвід як самопізнання, зумовлене факторами усвідомлення, визнання та цінування своєї власної самоідентифікації (самоактуалізації). Синонім: *ідіокомпонент змістової (ціннісно-сміслової) структури концепту*.

ІМАГЕН*** *див. ІОБРАЗ-ІМАГЕН.*

І-МОВА (ІНТЕРІОРИЗОВАНА МОВА) *див. СЕМАНТИКА*

МЕНТАЛЬНОСТІ.

ІМ'Я КОНЦЕПТУ*** – позначений словом, словосполученням або реченням концепт.

ІНТЕРІОРИЗАЦІЯ – рефлексія довкілля та самого себе як складний перетворювальний процес формування образу світу та самого себе, уявлень та знань про світ і самого себе у свідомості індивіда / соціуму.

ІНФОРМАЦІЯ – відомості, сигнали про навколишній світ, про зовнішнє і внутрішнє середовище, що їх сприймає, переробляє й використовує людина в процесі життєдіяльності.

ІНФОРМЕМА*** – якась частина інформації, що надходить у мозок людини, виявляючи себе у різних напрямках пізнання світу та часових проміжках.

КАТЕГОРІЯ – гранично загальне (абстрактне) родове поняття, що має мінімальний зміст (фіксує мінімум ознак класу об'єктів), однак відображає фундаментальні, найбільш суттєві зв'язки та відношення об'єктивної дійсності.

КАТЕГОРИЗАЦІЯ – ментальна операція, мисленнева дія, яка передбачає підведення менш абстрактних (видових) понять під гранично абстрактні (родові) поняття, а отже, об'єднання ментальних образів-понять однорідних предметів, осіб і

явищ у відповідні класи на основі спільної ознаки як вияв граничного абстрагування; класифікація за властивостями.

КВАНТУВАЛЬНИК^{***} – слово, що вичленовує, виділяє дискретні об'єкти (кванти знань) із недискретної маси інформації, відповідно структуруючи її. Паронім: *квантор*¹.

КВАНТУВАННЯ [ЗНАННСВОГО ПРОСТОРУ]^{*} – конструктивна дія, що формує нові об'єкти знаннєвого простору (кванти знання) шляхом його членування на фрагменти – концепти, концептосфери / когнітосфери / домени, субконцепти, субсфери / субдомени, кластери тощо).

КЛАСТЕР^{****} – підмножина, група, “пучок” понять, об'єднаних якоюсь спільною ознакою, або спільними ознаками, що є фрагментом ієрархічної структури (дерева концептуальних залежностей).

[КОНЦЕПТУАЛЬНА] КЛАСТЕРИЗАЦІЯ^{****} – класифікація за поняттями.

КОГНІТЕМА^{*} – смисл, що його генерують усі когнітивні процеси, пов'язані з реалізацією тієї чи іншої когнітивної здатності – властивості говорити, вчитися та навчатися, вирішувати проблеми, міркувати, робити висновки, планувати дії, діяти інтенційно, запам'ятовувати, уявляти, фантазувати, рухатися за власним бажанням; інтеріоризація людського досвіду у вигляді знань та супутніх процесів пізнання. Синоніми: *когнітивний компонент змістової (ціннісно-смислової) структури концепту, компонент знання / пізнання*.

КОГНІТИВНА БАЗА – структурована в певний спосіб сукупність обов'язкових знань про той чи інший об'єкт пізнання, якими володіють представники того чи іншого лінгвокультурного соціуму, соціальної групи, етносу тощо.

КОГНІТИВНА СТРУКТУРА^{**} – структура [репрезентації] знань у людській свідомості – фрейм, сценарій, план, думка, віра, емоція, інтуїція, інтенція тощо. Квазісиноніми: *ментальна структура, ментальна репрезентація, ментальний образ*.

КОГНІТОСФЕРА^{*} (**КОГНІТИВНА СФЕРА**^{***}) *див. КОНЦЕПТОСФЕРА*.

КОГНІЦІЯ – пізнавальний процес як набуття досвіду, отримання знання шляхом сенсомоторного сприймання світу за допомогою органів чуття, інтеріоризації у свідомості результатів цього сприймання, оброблення й перероблення набутих знань на підставі внутрішнього рефлексивного досвіду та мовної інтерпретації й переінтерпретації; пізнавальний процес та результат цього процесу – набуття досвіду, отримання знання.

КОЛЕКТИВНЕ НЕСВІДОМЕ^{**} – успадкована й незмінна сукупність психічних процесів, які не відбуваються в свідомості й зумовлені родовою пам'яттю людини.

КОМУНІКАТЕМА^{*} – елементарний смисл, що генерується як вербальне (оперування інформацією в розумінні обміну ідеями, концепціями, словами тощо) і / або невербальне (взаємоперебіг відчуттів, настанов, елементів паралінгвістики і т. ін., тобто циркулювання продуктів культури в цілому) взаєморозуміння учасників комунікативної взаємодії, а також міжособистісне спілкування та мовна поведінка членів того чи іншого соціуму. Синонім: *компонент комунікативної значущості змістової (ціннісно-смислової) структури концепту*.

КОНАТЕМА^{*} – елементарний смисл, що інтеріоризує стандартні рухи, поведінкові та функціональні схеми, зокрема стереотипи поведінки, вироблені попереднім життєвим досвідом як окремої людини, так і людської спільноти загалом, типові операції з різними предметами та їхні функціональні можливості, тобто переміщення в просторі й часі, що зберігаються в структурах довготривалої пам'яті. Синонім: *конативний компонент змістової (ціннісно-смислової) структури концепту*. Пароніми: *кінема, конотема*².

¹ *Квантор* – одиниця логічної мови, яка використовується при численні предикатів; у природній мові – слово з кількісною семантикою.

² *Кінема* – одиниця системи паравербальних засобів комунікації як знакових супровідників вербального мовлення в процесі спілкування.

Конотема (конотативне значення) – okazіональне, okazіонально-узуальне та уззуальне вживання лексичної одиниці, що виявляє себе як контекстуальний смисл і /

КОНСТАНТА КУЛЬТУРИ – відносно стійка концептуальна структура, яка є культурно-ціннісною інформацією, представленою у знакових продуктах культури, як вербальних, так і невербальних, зокрема у текстах, явищах природної мови, духовних та матеріальних артефактах.

КОНСТРУКТ*** – інструмент пізнання, онтологічно ненаповнена структура, що не розкриває суті предмета пізнання; у психологічному сенсі є чимось недоступним для безпосереднього спостереження, проте таким, що виводиться логічним шляхом на основі спостережних ознак.

КОНЦЕПТ** – онтологічно наповнене багаторівневе поліструктурне ментально-мовне утворення, що виявляє себе у двох іпостасях: з одного боку, як одиниця когніції, пам'яті, "ментального лексикону" і т. ін., що є фрагментарно-цілісним суб'єктивно-суб'єктивним ментальним образом світу, який акумулює в собі певний багаж як вербальних, так і невербальних знань того чи іншого соціуму, пропущений крізь призму пізнавальної діяльності окремої мовної особистості; з другого, – як одиниця [етно]культури / національно-мовної [само]свідомості, згусток [лінгво]культури і т. ін., що є культурно значущим смислом-цінністю – фрагментарною цілісністю елементарних смислів, пропущених крізь призму індивідуально-особистісного осмислення якогось фрагмента дійсності. Квасисинонім: *смисл-цінність*.

КОНЦЕПТОСФЕРА (КОНЦЕПТОСФЕРА ПРЕДМЕТНОЇ ГАЛУЗІ* / КОНЦЕПТУАЛІЗОВАНА [ПРЕДМЕТНА] СФЕРА*, КОНЦЕПТУАЛЬНА СФЕРА**)** – 1) сфера концептів (сукупності концептів) як макрофрагмент когніції людини, що є відображенням дійсності в концептах, а не, скажімо, у сенсibiliях, перцептах, афектах, поняттях, пропозиціях тощо; особливий спосіб пізнання світу та самого себе, у якому задіяні всі рівні психічної організації людини; 2) макрофрагмент когніції, що є місцетворенням концептів у загальнолюдській культурі, тобто в якійсь точці етнічного простору загальнолюдської культури; етнічна концептосфера як фрагмент загальнолюдської культури; 3) макрофрагмент когніції, що є місцетворенням концептів в етнокультурі, тобто в якійсь точці функціонального простору етнокультури (у тій чи іншій галузі знання); функціональна концептосфера як фрагмент етнокультури; 4) макрофрагмент когніції, що є сукупністю концептів, які покривають будь-яку сферу знання (необов'язково функціональну). Синоніми: *когнітосфера (когнітивна сфера), домен*. Квасисинонім: *ціннісно-смисловий універсум*.

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ** – осмислення інформації, яка надходить у ментально-психонетичний комплекс людини в процесі її пізнавальної діяльності та оволодіння знаннями через посередництво внутрішнього рефлексивного досвіду людини – ментальних та ментально-мовних образів об'єктів, явищ дійсності і т. ін., що призводить до формування концептуальних структур.

КОНЦЕПТУАЛЬНА КАРТИНА СВІТУ** – глобальна емоційно-образно-символічно-...поняттєва картина світу як органічна єдність упорядкованих у певний спосіб світобачення, світосприймання, світовідчуття, світорозуміння тощо і вербальних, і невербальних знань.

КОНЦЕПТУАЛЬНА ОЗНАКА* (КОНЦЕПТ-ОЗНАКА)*** – актуальна за певних обставин для суб'єкта пізнання ознака, що є елементарним осмисленням однієї із сторін того чи іншого фрагмента дійсності.

КОНЦЕПТУАЛЬНА СЕМАНТИКА*** – розділ лінгвоконцептології, який розглядає значення як вербальний корелят смислу.

КОНЦЕПТУАЛЬНА СИСТЕМА** – система концептів як осмислена (структурована й упорядкована) людиною / соціумом у певний спосіб пізнання та оволодіння знаннями інформація про світ.

КОНЦЕПТУАЛЬНА СТРУКТУРА** – узагальнена назва концепту або концептосфери.

або співзначення чи емоційно-оцінне нашарування, здебільшого незасвідчені в лексикографічних джерелах.

КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ПОЛЕ*** – фрагмент концептуальної сфери, одна з її площин, що є цільовою (ядерною) структурою, де розрізняється ядро (центр) і периферія (маргінальна зона).

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ – метод лінгвістичного дослідження, що передбачає опис-моделювання концептуальних структур із застосуванням метамови лінгвістики.

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ГРАФ – графічне зображення дерева концептуальних залежностей.

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ РІВЕНЬ* – рівень концептуальних структур.

КОРЕФЕРЕНТ*** – суміжний із референтом предмет думки, що відображає якийсь фрагмент дійсності (об'єкт іншої предметної сфери), співвіднесений із мовною одиницею, яка його позначає.

КОРЕФЕРЕНЦІЙНА ТОЧКА*** – суміжний із референтом предмет думки, що відображає якийсь фрагмент дійсності (об'єкт іншої предметної сфери), за допомогою якого або відштовхуючись від якого встановлюється ментальний контакт з іншими кореферентами.

ЛІНГВОКОНЦЕПТОЛОГІЯ*** – один із напрямів когнітивної лінгвістики, об'єктом дослідження якого є концептуальні структури та мовні форми їх вираження.

ЛІНГВОКУЛЬТУРЕМА – вербально виражений [етно]культурний смисл як єдність лінгвістичного, екстралінгвістичного / культурного знання та комунікативно значущої інформації.

ЛІНГВОНІМ** – 1) специфічна одиниця метамови, що позначає конкретну мову як об'єкт опису; 2) лінгвістичний термін.

ЛОГОГЕН*** *див.* **[ОБРАЗ-]ЛОГОГЕН.**

[ЛОГО]ЕПІСТЕМА – сукупність загальнолюдських і / або наукових [наукова парадигма] / спеціальних знань про той чи інший фрагмент дійсності.

МЕНТАЛЬНА (ВНУТРІШНЯ) МОВА *див.* **СЕМАНТИКА МЕНТАЛЬНОСТІ.**

МЕНТАЛЬНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ *див.* **МЕНТАЛЬНА СТРУКТУРА.**

МЕНТАЛЬНА СТРУКТУРА – умовне, відносно стабільне утворення в психічній організації окремої людини або соціальної групи на якомусь усталеному проміжку часу; інформаційно опосередкований заступник якогось об'єкта, ситуації, явища, процесу і т. ін., що є його змістовою, або внутрішньою, формою (внутрішнім образом) як певний спосіб його ідеального, психічного відображення; актуальний психічний образ того чи іншого об'єкта дійсності, суб'єктивна форма його відображення; структура, на якій ґрунтується когнітивна діяльність. Синоніми: *ментальна репрезентація, ментальний образ.* Квазісинонім: *когнітивна структура.*

МЕНТАЛЬНЕ СПОРЯДЖЕННЯ*** *див.* **СЕМАНТИКА МЕНТАЛЬНОСТІ.**

МЕНТАЛЬНИЙ ЛЕКСИКОН – упорядкована в певний спосіб вербалізована частина семантики ментальності людини / соціуму, що як така в структурах її / його свідомості організовує той чи інший фонд ментально-мовних образів. Синонім: *внутрішній лексикон.*

МЕНТАЛЬНИЙ ОБРАЗ**** *див.* **МЕНТАЛЬНА СТРУКТУРА.**

МЕНТАЛЬНИЙ ПРОСТІР** – утворений множинністю ментальних структур суб'єктивний діапазон відображення, у межах якого можливі різні мисленнєві переміщення.

МЕНТАЛЬНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ*** *див.* **СЕМАНТИКА МЕНТАЛЬНОСТІ.**

МЕНТАЛЬНІСТЬ КОНЦЕПТУ* – властивість концепту виявляти ідеальну природу, тобто відображати дійсність у формі різнорівневого суб'єктивно-суб'єктного ментального образу світу (відображальна / пізнавальна функція психіки), орієнтувати людину в довколишній дійсності, бути засобом узгодження з дійсністю (регулятивна функція психіки), формуючи її спосіб життя (інструментальна функція психіки).

МЕНТАЛЬНО-МОВНИЙ ОБРАЗ* – 1) вербалізований ментальний образ – [образ-]поняття, [образ-]пропозиція; 2) ментальний образ, що інтегрує в собі і невербальні, і вербальні образи.

МЕНТАЛЬНО-ПСИХОНЕТИЧНИЙ КОМПЛЕКС – сукупність основних пізнавальних процесів: відчуттів, сприймання, почуттів, мислення, інтуїції, колективного несвідомого та ін. у людській свідомості. Квасісинонім: *семантика ментальності*.

МЕТАЛІНГВІСТИЧНА МОДЕЛЬ*** – “відтворення” засобами [мета]мови лінгвістики або, точніше, мови металінгвістики структурної організації лінгвістичного об’єкта в систематизованих певним чином та структурованих у певній залежності металінгвістичних поняттях. Синонім: *металінгвістичний опис, опис-модельовання*.

МЕТАЛІНГВІСТИЧНИЙ ОПИС*** *див. МЕТАЛІНГВІСТИЧНА МОДЕЛЬ*.

МЕТАМОВА – формалізована мова, “мова-посередник”, за допомогою якої можна описати природну мову та її об’єкти.

МЕТАМОВА ЛІНГВІСТИКИ / МОВА МЕТАЛІНГВІСТИКИ*** – мова термінопонять лінгвістики, за допомогою якої можна описати лінгвістичний об’єкт.

МИСЛЕНСВИЙ ОБРАЗ / ОБРАЗ МИСЛЕННЯ**** *див. [ОБРАЗ-] ПОНЯТТЯ, [ОБРАЗ-]ПРОПОЗИЦІЯ*.

МІФ / МІФЕМА*** *див. [ОБРАЗ-] МІФ / [ОБРАЗ-]МІФЕМА*.

МІФОЛОГЕМА*** – осмислення особливостей міфотворчості того чи іншого етносу в контексті його культурного розвитку, характеру діяльності, традицій, контактів з іншими етносами, а також фольклорної та літературної спадщини.

МНЕМІЧНИЙ ОБРАЗ**** – збережений у психіці результат (факт) взаємодії людини із зовнішнім та внутрішнім середовищем у формі знання, що є відображенням минулого досвіду в найрізноманітніших образах – сенсорних, перцептивних, словесно-логічних, емоційних тощо. Синоніми: *образ пам’яті, енграма (слід) пам’яті*.

МОВА МИСЛЕННЯ (МОЗКУ, ІНТЕЛЕКТУ)*** *див. СЕМАНТИКА МЕНТАЛЬНОСТІ*.

МОВНА КАРТИНА СВІТУ *див. [НАЦІОНАЛЬНА] МОВНА КАРТИНА СВІТУ*.

МОДУЛЬ – відносно автономна інформаційна підсистема, найпростіша система або частина інфраструктури мозку / розуму / мови, кожна з яких спеціалізується на когнітивному обробленні того чи іншого виду інформації, а отже, на виконанні конкретних типів когнітивних завдань; вихідна одиниця виміру.

МОТОРНИЙ ОБРАЗ**** – формула руху, програма дій, що зберігається в довготривалій пам’яті як одна з її одиниць (енграм).

НАІВНА КАРТИНА СВІТУ – уявлення про світ пересічних носіїв мови, що ґрунтуються на донаукових (протонаукових) поняттях та закріплених узусом образах, символах, стереотипах тощо.

[НАОЧНЕ / КОНКРЕТНЕ] УЯВЛЕННЯ**** *див. [ОБРАЗ-]СПРИЙМАННЯ*.

НАУКОВА КАРТИНА СВІТУ – система знань, що синтезує теоретичний доробок різних наук із знаннями світоглядного характеру як результатом цілісного узагальнення пізнавального досвіду людства.

[НАЦІОНАЛЬНА] МОВНА КАРТИНА СВІТУ*** – уявлення про світ, світовідчуття та світосприймання, що його виражає етнос засобами своєї мови; вербалізована інтерпретація етносом уявлень про навколишній світ.

НОЕМА*** – елементарний смисл, що містить у собі мінімум знань про об’єкт, необхідний для його ідентифікації або вирізнення. Синонім: *елементарний смисл, ціннісно-смисловий вияв концепту*.

[ОБРАЗ-]АРХЕТИП***** – первісна вроджена психічна структура, універсально сталий праобраз, першообраз, або первісна схема образу, що підсвідомо детермінує поведінку та мислення кожної людини / соціуму, будучи виявом решток колективного переживання та уявлення етносу, його історичного минулого; загальна апріорна психічна та поведінкова програма етносу, що виявляє себе в свідомості кожного з його представників; найстаріша і найзагальніша форма уявлення людини, що дримає в найглибшому шарі несвідомого. Синоніми: *архетип [колективного несвідомого], первісний образ, праобраз, першообраз*.

[ОБРАЗ-]ВІДЧУТТЯ***** – психічне відображення окремих властивостей предметів та явищ, позбавлене цілісності, що є основою пізнавальної діяльності,

первинним обробленням інформації (вестибулярні, тактильні / дотикові, смакові, слухові / акустичні, зорові / іконічні та нюхові образи). Синоніми: *[образ-]сенсибілія, сенсорний образ, елементарний образ*. Гіперонім: *чуттєвий образ*.

[ОБРАЗ-]ГЕШТАЛЬТ***** – 1) те саме, що **[образ-]сприймання**; 2) щось середнє між перцептивним образом та схемою образу, що є цілісним уявленням; цілісний образ-схема, який суміщає в собі чуттєві та раціональні компоненти в їхній єдності, як результат нерозчленованого сприймання об'єкта, явища, ситуації тощо; недискретне, неструктуроване знання. Синонім: *геітальт*.

[ОБРАЗ-]ІМАГЕН***** *див.* **[ОБРАЗ-]СПРИЙМАННЯ**.
[ОБРАЗ-]ЛОГОГЕН***** *див.* **[ОБРАЗ-]ПОНЯТТЯ**, **[ОБРАЗ-]ПРОПОЗИЦІЯ**.
[ОБРАЗ-]МІФ / **[ОБРАЗ-]МІФЕМА******* – наочно-образне й водночас опосередковане відображення невидимого в дійсності, побудоване на колективних уявленнях. Синонім: *міф / міфема*.

[ОБРАЗ-]ПАМ'ЯТІ***** *див.* **МНЕМІЧНИЙ ОБРАЗ**.
[ОБРАЗ-]ПОНЯТТЯ***** – узагальнене та опосередковане (абстрактне) відображення дійсності у формі вербального мислення (пор. із числовим та просторовим мисленням); результат узагальнення суттєвих ознак об'єкта дійсності; узагальнення знань про якусь множину об'єктів. Гіпероніми: *мисленнєвий образ / образ мислення, образ свідомості, словесно-логічний образ, [образ-]логоген*.

[ОБРАЗ-]ПРОПОЗИЦІЯ***** – мисленнєвий образ, організований у формі речення; логічне судження, форма думки, яка стверджує або заперечує що-небудь про предмети дійсності; модель певної сфери досвіду, в якій виділяються елементи – аргументи та зв'язки між ними, даються їхні характеристики. Гіпероніми: *мисленнєвий образ / образ мислення, образ свідомості, словесно-логічний образ*.

[ОБРАЗ-]ПРОТОТИП***** – ідеалізований (найкращий) зразок, який репрезентує деяку множину предметів та допускає певну нечіткість, або узагальнене уявлення про деякі типові об'єкти, події, сцени тощо; уявлення про типового представника певної категорії, певного класу об'єктів.

ОБРАЗ СВДОМОСТІ***** *див.* **[ОБРАЗ-]ПОНЯТТЯ**, **[ОБРАЗ-]ПРОПОЗИЦІЯ**.

[ОБРАЗ-]СЕНСИБІЛІЯ *див.* **[ОБРАЗ-]ВІДЧУТТЯ**.
[ОБРАЗ-]СИМВОЛ***** – ментальне утворення, середнє між перцептивним образом та поняттям, у якому закодовано ставлення індивіда до об'єкта пізнання; образне поняття, або поняттєвий образ, у якому загальне подається у формі індивідуального шляхом заступання образів-понять / образів-ідей образами чуттєвого сприймання; знак знака.

[ОБРАЗ-]СКРИПТ***** – динамічна ментальна структура репрезентації процедурних знань (неусвідомленої інформації), що стосується особливостей конкретних ситуацій, учасників та умов здійснення відповідних дій; динамічно представлений фрейм, розгорнута в часі послідовність етапів, епізодів. Синонім: *[образ-]сценарій*.

[ОБРАЗ-]СПРИЙМАННЯ***** – психічне відображення предметів і явищ у їхній цілісності, що містить у собі сукупність властивостей, які отримує індивід за допомогою органів чуттів; мисленнєві картинки як узагальнений чуттєвий образ. Синоніми: *перцептивний образ, чуттєво-наочний образ, предметно-чуттєвий образ, образ-імаген, [наочне / конкретне] уявлення*. Гіперонім: *чуттєвий образ*.

[ОБРАЗ-]СТЕРЕОТИП***** – усталена ментально-мовна структура, готовий сталий образ у свідомості мовця, стійка фіксована структура свідомості, узагальнене уявлення про щось типове.

[ОБРАЗ-]СХЕМА***** – 1) ментальний образ предмета або явища, що має просторовий характер, у спрощеному, збідненому вигляді; геометричний аспект уявлення, загальні контури чого-небудь без деталізації, подробиць; 2) спрощене зображення в загальних рисах системи, будови чого-небудь або взаєморозташування, зв'язку частин чогось.

[ОБРАЗ-]СЦЕНАРІЙ***** *див.* **[ОБРАЗ-]СКРИПТ**.

ОБРАЗ УЯВИ** див. УЯВНИЙ ОБРАЗ.**

[ОБРАЗ-]ФРЕЙМ**** – статична ментальна структура репрезентації декларативних (візуалізованих та вербалізованих) знань про типову, стереотипну ситуацію, що є інтеріоризованою схемою зовнішніх дій, функціональних зв'язків та правил дій, яка складається з вершинних вузлів, що містять дані, усталені для певної ситуації, і термінальних вузлів, або слотів, які заповнюють дані про конкретну ситуацію.

ОБРАЗ-Я / ОБРАЗ [ВЛАСНОГО] Я**** – система уявлень про самого себе.

Синоніми: *Я-концепція, Я-схема.*

ОПИС-МОДЕЛЮВАННЯ* див. МЕТАЛІНГВІСТИЧНА МОДЕЛЬ.

ПАРАМЕТР КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ* – домінантна концептуальна ознака (архіознака) як класифікаційний зародок в осмисленні структурної організації того чи іншого фрагмента когніції.

ПЕРВІСНИЙ ОБРАЗ (ПЕРШООБРАЗ)* див. [ОБРАЗ-]АРХЕТИП.****ПЕРЦЕПТИВНИЙ ОБРАЗ**** див. [ОБРАЗ-]СПРИЙМАННЯ.****ПОНЯТТЯ**** див. [ОБРАЗ-]ПОНЯТТЯ.****ПОЧУТТЯ****** – стійке й предметне емоційне переживання.**ПРАОБРАЗ*** див. [ОБРАЗ-]АРХЕТИП.**

ПРЕДМЕТНА СФЕРА*** – сукупність будь-яких об'єктів, на які спрямована пізнавальна діяльність людини / соціуму (це можуть бути як реалеми, так і ідеалеми буття). Синонім: *проблемна сфера, предметне / проблемне поле.*

ПРЕДМЕТНЕ / ПРОБЛЕМНЕ ПОЛЕ* див. ПРЕДМЕТНА СФЕРА.****ПРЕДМЕТНО-ЧУТТЄВИЙ ОБРАЗ*** див. [ОБРАЗ-]СПРИЙМАННЯ.****ПРОБЛЕМНА СФЕРА* див. ПРЕДМЕТНА СФЕРА.****ПРОПОЗИЦІЯ див. [ОБРАЗ-]ПРОПОЗИЦІЯ.****ПРОТОТИП див. [ОБРАЗ-]ПРОТОТИП.**

ПРОФІЛЮВАННЯ** – виділення суб'єктом пізнання одних ознак (характеристик, властивостей і т. ін.) об'єктів на тлі інших ознак або одних об'єктів на тлі інших об'єктів, що виявляє себе в дихотомії термінопонять *профіль, фігура* (об'єкт, ознака, що перебуває у фокусі уваги суб'єкта пізнання) і *база, тло*, а для просторових об'єктів – відповідно *траєктор* і *орієнтир*.

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЗНАЇЬ – формальне представлення знань про світ у людській свідомості у вигляді ментальних структур (образів).

РЕФЕРЕНТ – предмет думки, що відображає фрагмент дійсності (об'єкт предметної сфери), співвіднесений із мовною одиницею, яка його позначає.

РЕФЕРЕНЦІЙНА ТОЧКА**** – предмет думки, що відображає фрагмент дійсності (об'єкт предметної сфери), за допомогою якого або відштовхуючись від якого встановлюється ментальний контакт з іншими референтами.

РІВЕНЬ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ* – місцеперебування суб'єкта пізнання у ментальному просторі.

СЕМАНТИКА МЕНТАЛІТЕТУ*** – зумовлена психічними, інтелектуальними, конкретно-історичними, суспільними, етнокультурними, ідеополітичними, економічними, природно-кліматичними чинниками та самоідентифікацією семантика ментальності.

СЕМАНТИКА МЕНТАЛЬНОСТІ*** – динамічна ієрархія психічних пізнавально-регулятивних процесів (первинних – сенсорних, перцептивних і вторинних – інтелектуальних, уявних, мнемічних, а також вольових і емоційних) у їхній сукупності; організована певним чином активність ідеального буття як внутрішня діяльність, що розгортається в інтеріоризованих рухах та "ідеальних діях" – процесах, станах, настановах, властивостях особистості, існуючи у формі множинності ментальних (психічних) образів – моторних образів руху, чуттєвих образів (образів-відчуттів / сенсорних образів / образів-сенсibiliй / елементарних образів, образів сприймання / перцептивних образів / образів-перцептив), образів пам'яті / мнемічних образів (ейдетичних, мінливих, еталонних / образів-еталонів, прототипових / образів-прототипів, образів-стереотипів), несвідомих образів / образів-архетипів, образів свідомості / образів мислення / мисленнєвих образів (первісних – колективних символічних, магічних

образів-уявлень, образів-міфів та раціональних – наївно-побутових / життєвих образів-понять, або образів-уявлень, наукових / спеціальних образів-понять, образів-пропозицій), образів-мети / уявних образів, емоційних образів, образів-ідеалів / досконалих образів, образу-мети / образу передбачуваного результату, образів-схем / образних схем, образів-символів / образних символів, образів-дій, образів ситуацій / образів-фреймів, образів перебігу ситуацій / образів-скриптів / -сценаріїв, образів-інсайтів / переструктурованих образів, пов'язаних із раптовим пізнанням, а також образу власного Я – образу здібностей, образу зовнішності, образу соціальної значущості і т. ін. суб'єкта пізнання тощо. Синоніми: *ментальне спорядження, ментальний інструментарій, мова мислення (мозку, інтелекту), ментальна (внутрішня) мова, і-мова (інтеріоризована мова), універсальний предметний код (УПК) / змішаний (внутрішній смисловий) код.*

СЕМАНТИКА МЕНТАЛЬНОСТІ КОНЦЕПТУ* – організована в певний спосіб та активована в конкретному акті пізнання вибіркова множинність ментальних образів, які репрезентують фрагмент світу, що став об'єктом пізнання.

СЕНСИБІЛІЯ**** *див. [ОБРАЗ-]СЕНСИБІЛІЯ.*

СЕНСОРНИЙ ОБРАЗ**** *див. [ОБРАЗ-]ВІДЧУТТЯ.*

СИМВОЛ *див. [ОБРАЗ-]СИМВОЛ.*

СКРИПТ *див. [ОБРАЗ-]СКРИПТ.*

СЛОВЕСНО-ЛОГІЧНИЙ ОБРАЗ**** *див. [ОБРАЗ-]ПОНЯТТЯ, [ОБРАЗ-]ПРОПОЗИЦІЯ.*

СЛОВНИК КОНЦЕПТОСФЕРИ*** – перелік лексичних одиниць, що номінують ті чи інші концепти.

СЛОВНИК ПРЕДМЕТНОЇ СФЕРИ*** – перелік лексичних одиниць, що позначають об'єкти предметної сфери.

СЛОВО-КОНЦЕПТ* – позначений словом концепт.

СЛОВО-ОБ'ЄКТ* – позначений словом об'єкт пізнання.

СМИСЛ-ЦІННІСТЬ*** – ментальна домінанта пізнавально-регулятивних процесів – множинність елементарних смислів (ноем), що їх породжують ті чи інші ментальні образи; виникає в результаті “зникнення” реального в ірреальному як зародок ідеального буття, який організовує пізнавальні процеси у кванти знання (тобто виникає у свідомості в процесі відображення дійсності), стягує навколо себе певний внутрішній (ідеальний) зміст, структурує його і тим самим організовує семантичний простір. Квасисинонім: *концепт.*

СОЦІОЛОГЕМА* – елементарний смисл, що інтеріоризує соціально значущий досвід як суспільне знання, зумовлене факторами усвідомлення, визнання та цінування ідентичності вищого порядку – соціалізації, тобто є осмисленою інформацією про визнання кожним індивідом своєї належності до тієї чи іншої громади (соціальної групи) – відносно сталої сукупності людей, що мають спільні інтереси, цінності та норми поведінки, сформовані в межах історично визначеного соціокультурного континууму. Синонім: *соціокомпонент змістової (ціннісно-смислової) структури концепту.*

СПРИЙМАННЯ *див. [ОБРАЗ-]СПРИЙМАННЯ.*

СТЕРЕОТИП *див. [ОБРАЗ-]СТЕРЕОТИП.*

СТРУКТУРА РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЗНАННЯ** – ментальний образ як формалізована, умовна та спрощена мінімодель свідомості, підсвідомих та несвідомих структур, яка представляє ту чи іншу інформацію, набуту в процесі психічного відображення людиною навколишнього світу та самого себе, а також упорядковану в певний спосіб пізнання. Квасисиноніми: *ментальна структура, ментальний образ, ментальна репрезентація.*

СУБДОМЕН*** *див. СУБСФЕРА.*

СУБКОНЦЕПТ*** – концепт на нижчому рівні (субрівні) організації знання.

СУБСФЕРА*** – субструктура, тобто нижчий, ніж власне базова концептосфера (концептосфера, яку суб'єкт пізнання обрав за початок відліку в його пізнавальній діяльності), рівень організації знань. Синонім: *субдомен.*

СХЕМА *див. [ОБРАЗ-]СХЕМА.*

СЦЕНАРІЙ *див. [ОБРАЗ-]СЦЕНАРІЙ.*

ТИПОЛОГІЯ КОНЦЕПТІВ* – множина / множинність концептуальних структур, розбита на типи, таксони, типологічні групи, різновиди тощо за критерієм подібності / відмінності в їхній організації.

ТОПОЛОГІЯ [“РОЗМІЩЕННЯ”] КОНЦЕПТІВ* – 1) функціонування концептів у різних галузях суспільної свідомості. Синонім: *функціональна топологія концептів*; 2) “місцезбирання” типологічних різновидів концептів у ментальному просторі в їхній взаємодії та взаємозумовленості; певний спосіб організації концептів між собою. Синоніми: *топологія концептів у ментальному просторі, топологічний простір концептів, зовнішня топологія концептів*.

ТОПОЛОГЕМА* – осмислення суб’єктом пізнання особливостей географічного положення або території проживання об’єкта пізнання та кліматичних умов, у яких він перебуває.

ТОПОЛОГІЧНА ОЗНАКА*** – той чи інший параметр, що задає топологію концептів.

ТОПОЛОГІЧНИЙ ПРОСТІР**** – множина / множинність, що складається з елементів будь-якої природи (їх умовно називають точками), у якій у той чи інший спосіб визначені граничні співвідношення, тобто певна система підмножин, яку прийнято також називати відкритими множинами простору.

ТОПОЛОГІЯ [“ВМІСТИЩА”] КОНЦЕПТУ* – 1) у широкому розумінні – вивчення основоположних властивостей / ознак концепту, що залишаються незмінними за будь-яких смислових деформацій / варіювань смислу, тобто таких, які визначають концепт як тотожний самому собі; 2) у вузькому розумінні – а) “місцезбирання” основоположних властивостей / ознак концепту, у певній точці ментального простору, або стягування змісту, актуалізованого за конкретних обставин, навколо домінуючої ментальної структури як тієї чи іншої змістової форми відображення дійсності, яка стоїть за концептом і визначає його тип; топологія “вмістища”, “резервуара” (концепт – один із фрагментів ментального простору, що є множиною / множинністю своїх ментально-мовних та змістових складників); б) певний спосіб самоорганізації елементів ментально-мовної та змістової організації концепту. Синоніми: *топологія ментального простору концепту, топологічний простір концепту, внутрішня топологія концепту*.

УНІВЕРСАЛЬНИЙ ПРЕДМЕТНИЙ КОД (УПК) / ЗМІШАНИЙ (ВНУТРІШНІЙ СМИСЛОВИЙ) КОД* див. СЕМАНТИКА МЕНТАЛЬНОСТІ.**

УЯВНИЙ ОБРАЗ – випереджувальне відображення дійсності як вияв передбачення невідомого майбутнього у формі новостворених наочних образів. Синонім: *образ уяви*.

ФРЕЙМ див. [ОБРАЗ-]ФРЕЙМ.

ФУНКЦІОНАЛЬНА ТОПОЛОГІЯ КОНЦЕПТІВ* див. ТОПОЛОГІЯ [“РОЗМІЩЕННЯ”] КОНЦЕПТІВ.

ЦІННІСНО-СМИСЛОВИЙ УНІВЕРСУМ – інтегральне вираження світосприймання та світобачення тієї чи іншої великої соціокультурної спільноти на певному етапі її історичного існування як своєрідна матрична основа моделі пізнання, визначена в культурно-історичному відношенні, що інтуїтивно усвідомлюється представниками даного соціуму (цивілізації) як вихідна сама собою зрозуміла базова основа пізнавальної діяльності, де вирізняються природний (як антропологізований) та соціальний (цивілізаційний) моменти, сфокусовані в центральному компоненті – особистості-монаді. Квасисинонім: *концептосфера*.

ЧИСТА СВДОМІСТЬ**** – самоочищення свідомості від нав’язуваних ззовні стереотипів, схем, рутинізації мислення, створення умов неупередженості, необхідної для споглядання сутностей та їх опису; чисте смислоутворення.

ЧУТТЄВИЙ ОБРАЗ** див. [ОБРАЗ-]ВІДЧУТТЯ, [ОБРАЗ-]СПРИЙМАННЯ.**

ЧУТТЄВО-НАОЧНИЙ ОБРАЗ** див. [ОБРАЗ-]СПРИЙМАННЯ.**

Я-КОНЦЕПЦІЯ* див. ОБРАЗ-Я / ОБРАЗ [ВЛАСНОГО] Я.

Я-СХЕМА** див. ОБРАЗ-Я / ОБРАЗ [ВЛАСНОГО] Я.**

Звичайно, зазначені терміни ще потребують уточнень та доповнень, однак навіть у такому складі можуть стати термінологічним мінімумом для укладання короткого словника термінопонять концептуальної семантики як одного з підрозділів лінгвоконцептології. У подальшій роботі над словником плануємо доповнити його новими термінами та оновленими дефініціями вже засвідчених лінгвонімів.

При укладанні словника-мінімуму, крім зазначених вище, були використані такі наукові та лексикографічні праці: Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования (М., 1997); Словник української мови в 11-ти т. (К., 1970–1980); Великий тлумачний словник сучасної української мови (К.; Ірпінь, 2005); Всемирная энциклопедия: Философия (М.; Минск, 2001); Аверинцев С. С. София-Логос. Словарь (К., 2001); Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов (М., 1969); Кордуэлл М. Психология А-Я. Словарь-справочник (М., 1999); Українська мова: Енциклопедія (К., 2000); Алефиренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики: Монография (М., 2005); Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка (Воронеж, 1996); Баронин А. С. Этническая психология (К., 2000); Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии (Тамбов, 2001); Борщев В. Б., Кнорина Л. В. Типы реалий и их языковое восприятие // Вопросы кибернетики: Язык логики и логика языка (1990: 106–134); Буч Г. Объектно-ориентированный анализ и проектирование с примерами приложений на С++ (М.; СПб., 2001); Воркачев С. Г. Лингвоконцептология и межкультурная коммуникация // Язык. Культура. Коммуникация. Текст (Волгоград, 2006); Жаботинская С. А. Когнитивная лингвистика: Курс лекций, прочитаний у Київському лінгв. ун-ті 1–4 березня 2004 р. (К., 2004); Когнитивная психология: Учебник для вузов / Под ред. В. Н. Дружинина, Д. В. Ушакова (М., 2002); Колесов В. В. Концепт культуры: образ – понятие – символ // Вестник Санкт-Петербургского ун-та: Сер. 2. Языкознание (1992, Вып. 3 (№ 16): 30–40); Колмаков В. Ю. Семантика менталитета // Проблемы исторического языкознания и ментальности. Имя в русском общественном сознании и дискурсе (Красноярск, 2000, Вып. 4: 5–20); Леви-Брюль Л. Первобытное мышление (М., 1930); Леонтьев А. Н. Образ мира // Избранные психологические произведения (М., 1983); Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка // Русская словесность. Антология / Под ред. В. П. Нерознака (М., 1997: 280–287); М'ясоїд П. А. Загальна психологія: Навчальний посібник (К., 2001); Современная американская лингвистика: Фундаментальные направления / Под ред. А. А. Кибрика, И. М. Кобозевой, И. А. Секериной (М., 2002); Тофтун М. Г. Логіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів (К., 2003); Язык и наука конца XX века: Сб. ст. / Под ред. Ю. С. Степанова (М., 1995); Jackendoff R. What is a concept? // Frames, fields, and contrasts. New essays in semantics and lexical organisation (Hillsdale, 1992, p. 191–209); Picht H. Object – idea – concept // Language and culture: establishing foundations for anthropological linguistics / Edited by S. Grinev-Griniewicz, S. M. Raub, P. Thomas (Białystok, 2004, Vol. 1, p. 113–123); Rosch E. H. Natural categories // CP (1973, Vol. 4, p. 328–350) та ін.

Література

1. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина / Под общ. ред. Е. С. Кубряковой. – М.: МГУ, 1997. – 245 с.
2. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику: Учебное пособие. – М.: Флинта; Наука, 2004. – 296 с.
3. Новиков Л. А. Семантика русского языка. – М.: Высшая школа, 1982. – 271 с.
4. Руднев В. П. Словарь культуры XX века. Ключевые понятия и тексты. – М.: Аграф, 1997. – 384 с.
5. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология (монография). – К.: Изд-во украинского фитосоциологического центра, 2000. – 248 с.

6. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
7. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики: Енциклопедичний словник. – К.: АртЕк, 1998. – 335 с.

*Ніна Лозова**

Інститут української мови НАН України (Київ)
УДК 811.161.2*373

МАТЕРІАЛИ ДО СЛОВНИКА НЕВІДМІНЮВАНИХ СЛІВ

Реєстр словника складають іменники, що не відмінюються в сучасній українській мові. Після основної частини подаються додатки – найбільші тематичні групи слів, що пояснюють причини зміни роду. Окремо наводяться загальні слова, що належать до чоловічого або жіночого роду чи вживаються лише в множині, з поясненням причини відхилення від норми.

ПЕРЕДМОВА

У сучасній українській мові частина іменників не відмінюється, тобто не змінює закінчень ні за відмінками, ні за числами, вступаючи у зв'язки з іншими словами в складі речення.

Невідмінювані іменники можна поділити на такі розряди:

а) слова іншомовного походження – загальні та власні назви (особові імена, прізвища людей та географічні назви), що закінчуються на голосний **-а** (*мас-медіа, якудза, Папуа*), **-е** (*алоє, бере, Зімбabwe*), **-є** (*кутюр'є, льє, монпансьє*), **-і** (*бікіні, Гобі, зомбі*), **-ї** (*Порт-Луї, рубаї, тай*), **-о** (*бістро, відео, Конго*), **-у** (*гну, іглу, Вануату*), **-ю** (*авеню, меню, Хонсю*), **-я** (*ля, майя, Золя*), зрідка на **-и** (*Мари, ери, ханти*), невелика кількість іменників на приголосний (*єратіс, он-лайн, Ізабель*), зокрема, жіночі прізвища на **-ін, -ов** (*Джонлін, Деньов*);

б) українські та російські прізвища осіб жіночої статі із закінченням на приголосний (*Ірина Кравчук, Марина Шевчик*), а також жіночі українські прізвища на **-ко, -лю** (*Ольга Шевченко, Олена Тракало*); російські прізвища на **-ово, -аго, -их, -їх** (*Бураго, Седих*);

в) деякі складні іменники – за походженням словосполучення з дієсловом наказового способу (*лоби-мене, не-ручи-мене*);

г) деякі складноскорочені слова та ініціальні аббревіатури (*комполку, начштабу, ООН, ВТО, КНЕС*).

Слід відзначити, що відповідний розділ „Українського правопису” (§ 100.2) не виділяє слів іншомовного походження, у яких закінчення **-а** не передєє голосний (*бра, мудра, альпака* тощо), іменників на **-и**, складних слів – за походженням субстантивованих словосполучень та загальних іменників іншомовного походження на приголосний.

Складність полягає у визначенні роду цих іменників і, відповідно, узгодженні їх з іншими словами в реченні. Традиційно вважається, що рід власних назв визначається за родовою назвою, напр., невідмінювані назви гір – жіночого роду (*Кіліманджаро, Ай-Петрі*), міст – середнього (*Делі, Мехіко*), островів – чоловічого (*Тайті, Капрі*) і т. ін. Рід слів на позначення особи визначається статтю людини (*денді, кабальєро* – чоловічого роду, *інженю, міледі* – жіночого). Незмінювані назви тварин належать переважно до чоловічого роду (*лорі, поні, боа*), крім випадків, коли бажано підкреслити стать (*Дбайлива шимпанзе всюди супроводжує своє маля*). Рід літерних аббревіатур відповідає родові опорного слова складного найменування (*ЕОМ* – жіночого, бо опорне слово – машина, *КНТУ* – чоловічого, оскільки опорне слово – університет).

* © Н. Лозова, 2006